

МОНГОЛ УЛС
ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ХЭРЭГ ЭРХЛЭХ ГАЗАР

2021 он 04 дугаар
сарын 09-ны өдөр

Дугаар ХЭС/979

Улаанбаатар-12
Утас: 260817
Факс: 976-11-310011

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ДАРГА
Г.ЗАНДАНШАТАР ТАНАА

Мэдээлэл хүргүүлэх тухай

Улсын Их Хурлын хаврын ээлжит чуулганы 2021 оны 4 дүгээр сарын 16-ны өдрийн нэгдсэн хуралдаанд хийх усны нөөц, ашиглалтын өнөөгийн байдал, цаашид авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний талаарх мэдээллийг хүргүүлж байна.

Хавсралт 12 хуудастай.

Монгол Улсын сайд,
Засгийн газрын Хэрэг
эрхлэх газрын дарга

Ц.НЯМДОРЖ

000021505857

МОНГОЛ УЛС
ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ХЭРЭГ ЭРХЛЭХ ГАЗАР

20 21 он 04 дугаар
сарын 09 ны өдөр

Дугаар ХЭГ/980

Улаанбаатар-12
Утас: 260817
Факс: 976-11-310011

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ДАРГА
Г.ЗАНДАНШАТАР ТАНАА

Ерөнхий сайдын мэдээллийн тухай

Усны нөөц, ашиглалтын өнөөгийн байдал, цаашид авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний талаар хийх мэдээллийг Улсын Их Хурлын хаврын ээлжит чуулганы 2021 оны 4 дүгээр сарын 16-ны өдрийн нэгдсэн хуралдаанд танилцуулахыг Ерөнхий сайд Л.Оюун-Эрдэнээс Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайд Н.Уртнасанд үүрэг болгосныг үүгээр уламжилж байна.

Монгол Улсын сайд,
Засгийн газрын Хэрэг
эрхлэх газрын дарга

Ц.НЯМДОРЖ

000021505860

УСНЫ НӨӨЦ, АШИГЛАЛТЫН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ЦААШИД АВЧ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭНИЙ ТАЛААР УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ЧУУЛГАНЫ НЭГДСЭН ХУРАЛДААНД ЕРӨНХИЙ САЙДЫН ХИЙХ МЭДЭЭЛЭЛ

Ус нь тогтвортой хөгжлийг хангах, ядуурлыг бууруулахад тэргүүлэх ач холбогдолтой бөгөөд хүний хөгжил, эрүүл мэнд, сайн сайхан амьдралын баталгаа билээ. Дэлхийн улс орнууд аюулгүй байдлынхаа нэг чухал хүчин зүйлийг ус, эрчим хүчний хомстолтой холбон авч үзэж байгаа учир усны нөөц, баялгийг Тогтвортой хөгжлийн зорилттой уялдуулан судлах, хамгаалах, зохистой ашиглах менежментийг тусгайлан хэрэгжүүлэх шаардлага тавигдаж байна.

Нэг. Бодлого, эрх зүйн орчны талаар

Монгол Улсын Их Хурал 2012 онд Усны тухай хуулийг шинэчлэн баталж, усны нөөцийг стратегийн үнэт баялаг болохыг тодорхойлон усыг экосистемийн тэнцвэрт байдлыг алдагдуулахгүйгээр боломжит нөөцийн хэмжээнд зөвшөөрлийн механизмаар дамжуулан үр ашигтай, хэмнэлттэй ашиглах зарчмыг тогтоосон. Мөн Монгол орны нутаг дэвсгэрийг усны сав газарт хувааж, сав газрын захиргаадыг байгуулан, усны нөөцийн хамгаалалт, ашиглалтыг тухайн сав газарт менежментийн төлөвлөгөө боловсруулж хэрэгжүүлэх замаар зохицуулах эрх зүйн үндэс бүрдсэн.

Монгол Улсад өнөөдрийн байдлаар Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор баталсан “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, 2010 оны 48 дугаар тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал”, 24 дүгээр тогтоолоор баталсан “Ус” үндэсний хөтөлбөр, Засгийн газрын 2013 оны 389 дүгээр тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын усны нөөцийн нэгдсэн менежментийн төлөвлөгөө” зэрэг бодлогын баримт бичгүүд, усны талаарх харилцааг зохицуулсан 6 гол хууль, 30 гаруй дүрэм, журам, норм, аргачлал, 130 гаруй үндэсний стандарт мөрдөгдөж байна.

Засгийн газраас 2019 онд усны нөөцийг хэмнэлттэй, зохистой ашиглах, хаягдал усыг цэвэрлэж дахин ашиглахыг эдийн засгийн хөшүүргээр дэмжих тогтолцоог бүрдүүлэх зорилгоор Ус бохирдуулсны төлбөрийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, 2020 онд усны засаглалыг бэхжүүлэх хүрээнд Усны агентлаг байгуулах асуудлаар Усны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хуулийн төслийг тус тус Улсын Их Хурлаар батлан шийдвэрлүүлсэн.

Мөн Усны тухай, Ус бохирдуулсны төлбөрийн тухай хуульд нийцүүлэн 2016-2020 онуудад Ус бохирдуулсны төлбөрийн хэмжээ, Зөвшөөрсөн хэмжээнээс илүү ашигласан усны төлбөр тооцох журам, ус хэрэглээний норм зэрэг 10 гаруй журам, аргачлал болон хаягдал бохир усны стандарт, цэвэрлэсэн ус, саарал усыг дахин ашиглахтай холбоотой 17 стандартыг шинээр батлуулж, гол мөрний урсац бүрэлдэх эхийг тусгай хамгаалалтад авах, усны сан бүхий газарт хамгаалалтын бүс тогтоож, дэглэмийг мөрдүүлэхэд онцгойлон анхаарч байна.

Улсын Их Хурлын 2010 оны 24 дүгээр тогтоолоор баталсан “Ус” үндэсний хөтөлбөрийн 6 зорилт, 36 үйл ажиллагааны чиглэлээр хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийхэд 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар 70 хувийн хэрэгжилттэй гэж үнэлэгдсэн. Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлснээр орон нутагт усны сав газрын захиргаад ажиллаж, гол мөрний урсац бүрэлдэх эхийг тогтоох, тэдгээрийг улсын тусгай хамгаалалтад авах, усны эхийг хамгаалах, зөвшөөрлийн механизмыг ажиллуулж, нөөц ашигласны

төлбөрийн орлогыг нэмэгдүүлэх, орон нутагт талуудын оролцооны зөвлөл байгуулж, иргэдийн оролцоог идэвхжүүлэхэд ихээхэн ахиц гарсан. Гэхдээ төсөв, санхүүгийн хүрэлцээгүй байдлаас шалтгаалан усны нөөцийн хайгуул судалгаа хийх, гадаргын усыг хуримтлуулж усан сан байгуулах, урсцын тохируулга хийж, ус дутагдалтай бүс нутаг руу усыг шилжүүлэн ашиглах зэрэг арга хэмжээний хэрэгжилт удаашралтай байна.

“Улсын усны нөөцийн нэгдсэн менежментийн төлөвлөгөө”-ний 5 зорилт, 86 арга хэмжээний 2019 оны хэрэгжилт 72.1 хувьтай үнэлэгдсэн байна. Нэгдсэн менежментийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлснээр усны нөөц ашигласны төлбөрийн орлогын төвлөрүүлэлт нэмэгдэж, газрын доорх усны мониторингийн сүлжээг байгуулан мэдээллийн сан бий болж, газрын доорх усны томоохон ордуудыг орон нутгийн тусгай хамгаалалтад авч, булаг шандын эхийг хамгаалах, тохижуулах ажилд иргэдийн оролцоо нэмэгдэж, хөдөөгийн хүн амын ундны усны чанар, бэлчээрийн ус хангамж сайжирч, энэ чиглэлд хийгдэх хөрөнгө оруулалт нэмэгдэж, судалгаа шинжилгээний ажлын хүрээ тэлж байна.

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн дагуу Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн тухай хуулийн хэрэгжилтэд жил бүр хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийж, дүгнэлт гарган орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагад зөвлөмж хүргүүлдэг. Уг хуульд заасны дагуу усны нөөцийн төлбөрт жилд 40-47 тэрбум төгрөгийн орлого орон нутгийн төсөвт төвлөрч, орлогын хэмжээ жил бүр нэмэгдэж байгаа боловч хуулийн 18.1-д заасан “Ус, рашааны нөөц ашигласны төлбөрийн орлогын 35-аас доошгүй хувийг ус, усан орчныг хамгаалах, нөөцийг нөхөн сэргээх арга хэмжээнд зарцуулах” гэсэн заалтын хэрэгжилт тун хангалтгүй байна. Тухайлбал, 2020 онд төвлөрсөн 42.1 тэрбум төгрөгийн орлогын 35 хувь буюу 14.7 тэрбум төгрөгөөс багагүй хөрөнгийг орон нутаг усны нөөцийг хамгаалах, нөхөн сэргээх, зохистой менежментэд зарцуулахаас 9.2 тэрбум төгрөгийг зориулалтын дагуу зарцуулсан нь дөнгөж 62.5 хувийн хэрэгжилттэй байна.

Түүнчлэн нийслэл, аймгийн төвүүдийн ус хангамжийн эх үүсвэрийн эрүүл ахуйн бүсийн дэглэм зөрчигдөж, эрүүл ахуйн бүсэд газар олгох байдлаар суурьшлын бүс бий болгож байгаа нь газрын доорх ус бохирдох, хүн амын ундны усны аюулгүй байдал алдагдах эрсдэлийг бий болгож байна.

“Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичигт 2025 онд гол, мөрний урсац бүрэлдэх эхийн 55 хувь, 2030 онд 60 хувь, 2050 онд 75 хувийг улсын тусгай хамгаалалтад авах, шаардлага хангасан ундны усны эх үүсвэрээр 2025 онд хүн амын 85 хувь, 2030 онд 87 хувь, 2050 онд 90 хувийг хангах, 2025 онд хүн амын 70 хувь, 2030 онд 75 хувь, 2050 он гэхэд 90 хувийг сайжруулсан ариун цэврийн байгууламжтай болгох зорилтыг тус тус дэвшүүлсэн.

“Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл”, “Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-т туссан усны бодлогын гол зорилтууд нь хүн амын ундны ус хангамж, үйлдвэрлэлийн усны хэрэгцээг хүртээмжтэй, тогтвортой хангах нөхцөлийг бүрдүүлэх, усны нөөцийн нэгдсэн менежментийг хэрэгжүүлж, томоохон гол мөрөнд урсцын тохируулга хийж, хур тунадасны усыг хуримтлуулах замаар гадаргын усны ашиглалтыг сайжруулах, хэмнэлттэй хэрэглээг төлөвшүүлж, үр ашгийг нэмэгдүүлэх, уснаас үүдэлтэй гамшиг эрсдэлээс хамгаалах, дэлхийн цэнгэг усны гол эх үүсвэрийн нэг болох Хөвсгөл нуурын экосистемийг хамгаалахад чиглэж байна.

Хоёр. Усны нөөцийн талаар

Монгол орны нутаг дэвсгэр олон жилийн дунджаар жилд 608,300.0 сая м.куб усны нөөцтэй байдаг бөгөөд сүүлийн жилүүдэд уур амьсгалын өөрчлөлтийн улмаас мөнх цас, мөсөн голын зузаан нимгэрч, эзлэх талбай багассантай холбоотойгоор усны нөөц 564,800.0 сая м.куб болж буураад байна. Нийт нөөцийн 34,600.0 сая м.куб-ийг гол, мөрөн, 500,000.0 сая м.куб-ийг нуур, 19,400.0 сая м.куб-ийг мөнх цас, мөсөн гол, 10,800 сая м.куб-ийг газрын доорх ус эзэлж байна.

Төрөл	Нөөц (сая м.куб/жил)	Эзлэх хувь
Нуур	500,000	88.5
Гол, мөрөн	34,600	6.1
Мөнх цас, мөсөн гол	19,400	3.4
Газрын доорх ус	10,800	1.9
НИЙТ	564,800	100.0

Хүснэгт 1. Усны нөөц, сая м.куб

Усны нөөцийн 80 орчим хувь нь нийт нутаг дэвсгэрийн 30 хувьтай тэнцэх талбайд буюу хангайн бүсэд, томоохон голуудын хөндийд бүрэлдэн бий болдог. Говийн бүсэд ашигт малтмалын олборлолт эрчимжиж, аж үйлдвэрлэлийн гол түшиц газар болгохоор төлөвлөж байгаа хэдий ч өсөн нэмэгдэх усны хэрэгцээг хангахуйц нөөцгүйн улмаас усны хомстол нүүрлэх, улмаар үйлдвэрлэлийн хүчин чадлыг хязгаарлах нөхцөл байдал үүсч болзошгүй юм.

Газрын доорх усны нөөц

Монгол Улсын нутаг дэвсгэр нь геологийн нийлмэл тогтоцтой, янз бүрийн нас, найрлагын гүний биетүүдээр зүсэгдэж, хагарлын системүүдээр хэрчигдсэн блоклог бүтэцтэй бөгөөд тухайн бүс нутгийн геологийн тогтоц, тектоникийн онцлог нөхцөл нь газрын доор усны нөөц баялаг бүрэлдэн бий болох, хуримтлагдах, усны химийн найрлага тогтоход голлох үүрэг гүйцэтгэдэг.

Газрын доорх усны хайгуул судалгааны ажлыг улсын төсөв болон гадаадын төсөл, хөтөлбөрийн санхүүжилтээр, мөн хувийн хэвшлийн аж ахуйн нэгжүүд өөрийн хөрөнгөөр зохион байгуулж, ус хангамжийн шинэ эх үүсвэр, нөөцийг тогтоож байна.

Тухайлбал, 2018-2020 онд хүн амын ус хангамжийн эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэх хүрээнд Дархан-Уул аймгийн Шарын гол сумын төвд 15 л/с усны нөөц, Дорноговь аймгийн Сайншанд, Хатанбулаг сум, Говь-Алтай аймгийн Цогт сумын төвүүдэд 103.7 л/с усны нөөц, Өвөрхангай аймгийн Хужирт сумын төвд 18.0 л/с усны нөөц, Майдар хотод 85.0 л/с усны нөөцийг тус тус тогтоож, ашиглалтад бэлтгэсэн.

Газрын доорх усны нөөцийг хэмнэлттэй ашиглах, ялангуяа говийн бүсэд уул уурхай, үйлдвэрлэлийн чиглэлээр усыг эргүүлэн ашиглах шаардлагыг аж ахуйн

нэгжүүдэд тавьж, хэрэгжилтийг ханган ажиллаж байгаа бөгөөд уул уурхайн салбарт ашигласан нийт усны 74.8 хувийг эргүүлэн ашиглаж байна.

Монгол Улсын Засгийн газар, Америкийн Нэгдсэн Улсын Мянганы сорилтын корпораци хооронд байгуулсан хоёр дахь Компакт гэрээний хүрээнд 350.0 сая ам.долларын буцалтгүй тусламжаар Улаанбаатар хотын нийт ус хангамжийг нэмэгдүүлэх хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхээр шийдвэрлэсэн билээ.

Уг хөтөлбөрийн нэг бүрэлдэхүүн төсөл болох Улаанбаатар хотын ус хангамжийг баруун эх үүсвэрээс нэмэгдүүлэх буюу Биокомбинат, Шувуун фабрик орчмын газрын доорх усны ордыг түшиглэн шинэ эх үүсвэрийн усны нөөцийг тогтоох ажлыг 2019 онд хийж гүйцэтгэсэн.

Баруун шинэ эх үүсвэрийн хайгуул судалгааны ажил болон туршилт шавхалтын ажлын үр дүнд газрын доорх усны нөөцийг Шувуун фабрикийн хэсэгт 885.0 л/с буюу 76,460.0 м.куб/хоног, Биокомбинатын хэсэгт 736.0 л/с буюу 63,590.0 м.куб/хоног, нийт 1,621.0 л/с буюу 140,050.0 м.куб/хоног байхаар баталсан. Ингэснээр Улаанбаатар хотын баруун хэсгийг ундны усны эх үүсвэрээр хангах боломж бүрдсэн.

Он	Улсын төсвөөр		Аж ахуйн нэгжийн хөрөнгөөр		Төсөл, хөтөлбөрийн хүрээнд	
	Нөөц тогтоогдсон ордын тоо	Батлагдсан нөөцийн хэмжээ, л/с	Нөөц тогтоогдсон ордын тоо	Батлагдсан нөөцийн хэмжээ, л/с	Нөөц тогтоогдсон ордын тоо	Батлагдсан нөөцийн хэмжээ, л/с
2018	2	107.0	5	52.7	-	-
2019	1	15.0	10	678.8	3	1,709.3
2020	1	85.0	4	219.0	1	18.0
НИЙТ	4	207.0	19	950.5	4	1,727.3

Хүснэгт 2. Хайгуул судалгааны ажлын тоо ба батлагдсан нөөцийн хэмжээ (2018-2020 он)

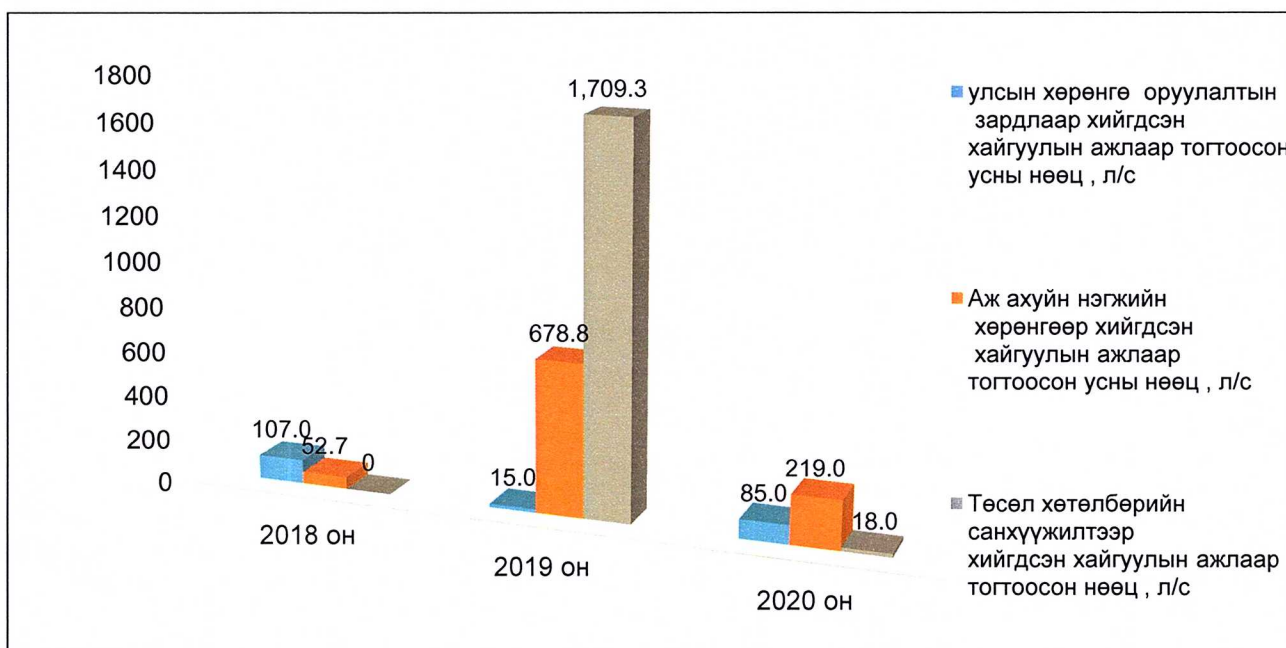
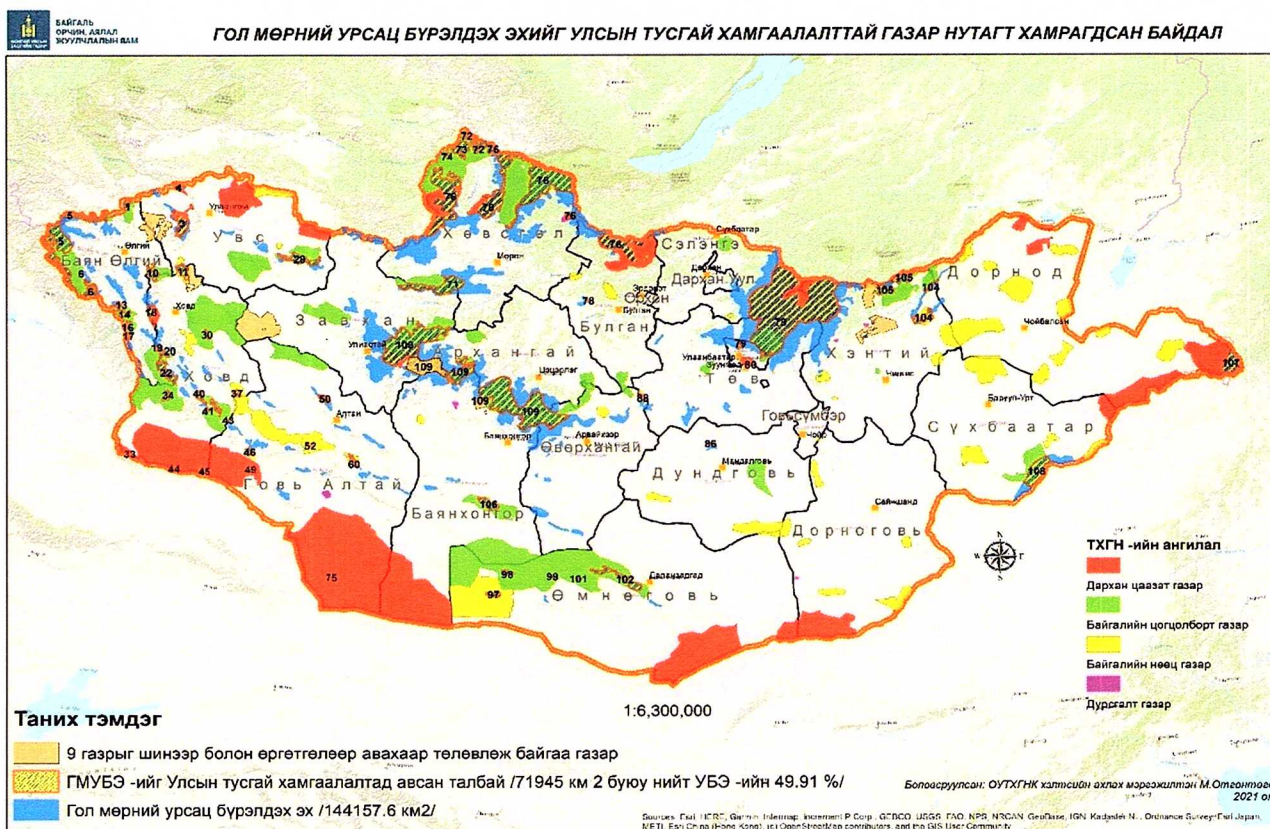

График 1. Батлагдсан усны нөөцийн хэмжээ, л/с (2018-2020 он)

Монгол Улсын хэмжээнд хүн амын унд ахуйн чанарын шаардлага хангахгүй ус хэрэглэж байгаа 30 гаруй сум, суурин байна. Иймд нэн тэргүүнд эдгээр сумдыг чанарын шаардлага хангасан, баталгаатай ундны эх үүсвэрээр хангах, мөн зарим аймгийн төвүүдийн ус хангамжийн эх үүсвэрийн ашиглалтын хугацаа дуусаж байгаа учир дахин усны нөөц тогтоох ажлыг зохион байгуулах, гидрогеологийн хайгуул судалгааны ажилд шаардагдах зардал, хөрөнгийг шийдвэрлэж, жил бүрийн төсөвт тусгах шаардлага тулгарч байна.

Гадаргын усны нөөц, хамгаалалт

Монгол орны гадаргын усны нөөцийн 70 орчим хувь нь Алтай, Хангай, Хэнтийн нуруу, Хөвсгөлийн уулс, Их Хянганы нуруу зэрэг өндөрлөг бүс буюу нийт нутаг дэвсгэрийн 30 гаруй хувьтай тэнцэх талбайд бүрэлдэн бий болдог. Хур тунадас Хангай, Хэнтийн нуруу, Хөвсгөлийн уулсад ахиу унах ба 60 гаруй хувь нь сав газрыг чийгшүүлэн эргэж ууршиж, үлдсэн хувь нь гадаргын урсац болдог. Иймд гол мөрний урсац бүрэлдэх эхийг хамгаалах нь усны нөөцийг тогтвортой байлгах, чанарыг нь хадгалах гол арга хэмжээ юм.

Зураг 1. Гол мөрний урсац бүрэлдэх эхийн нутаг дэвсгэр

Манай орны гол мөрний урсац бүрэлдэх эх нийт 144,157.6 км.кв нутаг дэвсгэрийг хамардаг ба үүнээс 71,945 км.кв буюу 49.9 хувийг улсын тусгай хамгаалалтад аваад байна.

Усны нөөцийг хамгаалах, нөхөн сэргээх ажлын хүрээнд 2007-2020 онд 2905 булаг шандын эхийг хамгаалж, улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар ойролцоогоор 8.7 тэрбум төгрөгийг зарцуулсан байна.

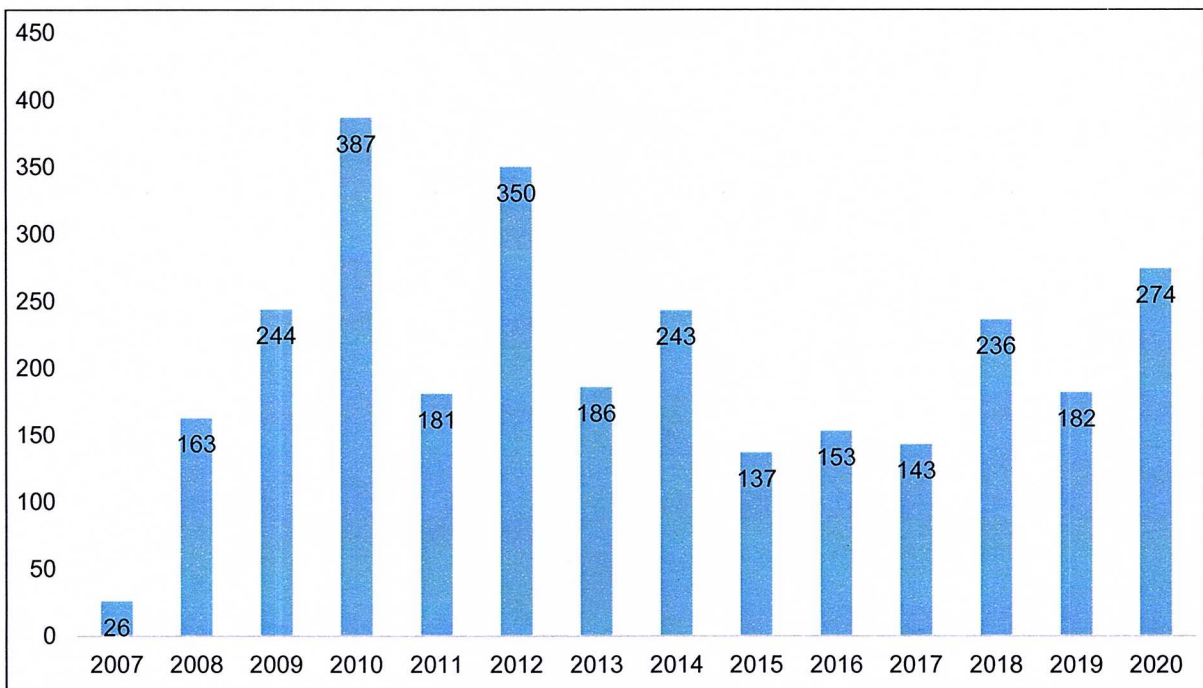

График 2. Тохижуулсан усны эх үүсвэр, булаг, шандын тоо (2007-2020 он)

Гурав. Усны нөөцийн ашиглалтын талаар

Үндэсний статистикийн хорооноос баталсан Байгаль орчны статистикийн үндсэн үзүүлэлтүүдийг тооцох аргачлалын дагуу ус хэрэглээ, ашиглалтын мэдээллийг хүн амын унд ахуй, үйлдвэрлэл (хөдөө аж ахуй, уул уурхай, хүнд, хөнгөн, хүнсний үйлдвэрлэл, эрчим хүч), барилга, ногоон байгууламж, үйлчилгээ (нийтийн үйлчилгээний байгууллага, амьтан үржүүлэг, аялал зугаалга, ахуйн үйлчилгээний байгууллага), усан цахилгаан станц гэсэн бүтцээр гаргаж байна.

Хүн амын унд ахуй болон хөдөө аж ахуйн салбарын ус олборлолтын хэмжээг нэгж бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, ажил гүйцэтгэх, үйлчилгээ үзүүлэхэд зарцуулах усны нормын дагуу Үндэсний статистикийн хорооны дүн мэдээлэлд тулгуурлан тооцдог. Харин үйлдвэрлэл, барилга, ногоон байгууламж, үйлчилгээний зориулалтаар олборлосон усны хэмжээг ус ашиглуулах дүгнэлтийн мэдээлэлд үндэслэн тооцдог бөгөөд 2019 онд 847, 2020 онд 811 аж ахуйн нэгжид ус ашиглуулах дүгнэлт гаргасан байна.

Манай улс 2019 онд нийт 578.5 сая м.куб ус олборлож ашигласнаас 33.4 хувийг мал аж ахуй, 27.4 хувийг усалгаатай газар тариалан, 17.1 хувийг уул уурхай, 14.4 хувийг хүн амын унд ахуй, 5.4 хувийг эрчим хүч, 2.3 хувийг бусад үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарт тус тус ашиглажээ.

Харин 2020 онд олборлосон усны хэмжээ 591.4 сая м.куб буюу өмнөх оноос 2.2 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна.

№	Зориулалт	Ус олборлолтын төрөл	Олборлосон усны хэмжээ, сая м.куб	
			2019 он	2020 он
1.	Хүн амын унд ахуй		83.2	83.2
2.	Үйлдвэрлэл	Хөдөө аж ахуй	351.7	353.0
		Уул уурхайн үйлдвэрлэл	98.8	95.4
		Хүнд үйлдвэр	0.07	0.06
		Эрчим хүчний үйлдвэрлэл	31.4	40.8
		Хүнсний үйлдвэрлэл	2.7	2.8
		Хөнгөн үйлдвэр	1.2	1.3
3.	Барилгын салбар	Барилга, барилгын материал үйлдвэрлэл	1.3	2.2
		Зам, зам засвар	0.05	2.7
4.	Ногоон байгууламж, зам талбайн усалгаа		0.15	1.8
5.	Үйлчилгээ		7.8	8.2
НИЙТ			578.5	591.4

Хүснэгт 3. Ус олборлолтын нэгдсэн дүн, зориулалтаар, сая м.куб (2019-2020 он)

Мал аж ахуйн зориулалтаар Архангай (17.9 сая м.куб), Хөвсгөл (16.1 сая м.куб), Өвөрхангай (14.8 сая м.куб) аймгууд хамгийн их ус хэрэглэсэн бол Сэлэнгэ аймаг усалгаатай тариалангийн нийт усны хэрэглээний гуравны нэгийг дангаар хэрэглэсэн байна. Уул уурхайн зориулалтаар Өмнөговь аймаг 29.0 сая м.куб, Орхон аймаг 20.0 сая м.куб, Төв аймаг 16.4 сая м.куб ус олборлож ашигласан үзүүлэлттэй байна. Уул уурхай болон эрчим хүчний салбар нийт усны хэрэглээнд бага хувь эзэлдэг хэдий ч хэрэглээ нь цаашид өсөн нэмэгдэх хандлагатай байна.

Хүн амын өсөлт, хотжилт, аж үйлдвэр, хөдөө аж ахуйн хөгжлийн хурдац, төлөвлөлтийг харгалзан гол ус хэрэглэгчдийн хэтийн төлвийг тоймлон тооцож үзэхэд 2030 онд ус хэрэглээ 3-4 дахин нэмэгдэх төлөвтэй байна. Мөн ойрын болон хэтийн хэрэглээг хангахад усны нөөцийн жигд бус тархалт, уур амьсгалын өөрчлөлт хүндрэл учруулахаар байна. 2020 оны усны тооллогын дүнгээр 116 гол горхи, 381 булаг шанд, 180 нуур тойром, 5 рашаан ширгэсэн байна. Цаашид усны температур нэмэгдэж, ууршилт ихсэх, урсац буурах хандлагатай байгаа бөгөөд ялангуяа говь хээрийн бүс байгалийн аясаар хуурайшиж, усны нөөцийг ууршилтаар алдаж байгаа нь усны хомстолыг бий болгож байна.

Хүн амын өсөлт, үйлдвэрлэлийн хэт төвлөрлийн улмаас Улаанбаатар хотын ус хангамжийн асуудал ч цаашдаа хүндрэх төлөвтэй байна. Үүнд мөн усны сан бүхий газар, ус хангамжийн эх үүсвэрийн эрүүл ахуй, хамгаалалтын бүсийн дэглэмийн хэрэгжилт хангалтгүй, эдгээр бүс рүү суурьшил түрж байгаа нь дарамт болж байна.

Иймд усны нөөц бүхий бүс нутгаа түшиглэн хаягдал багатай дэвшилтэт технологи ашиглан боловсруулах үйлдвэрлэлийг төвлөрүүлэн хөгжүүлэхийн зэрэгцээ эдийн засгийн өндөр үр ашигтай зарим төслийн хувьд усны нөөцийг шилжүүлэн ашиглах төслийг хүрээлэн буй орчинд хохирол багатай байхаар төлөвлөн хэрэгжүүлэх боломжууд байна. Энэ хүрээнд усны нөөцийг тогтмол байлгахад чиглэсэн ус хуримтлуулан зохицуулах чадавхыг бий болгох зорилгоор өндөр уулын бүсийн Сэлэнгэ, Орхон, Эг, Хэрлэн, Ховд зэрэг томоохон гол мөрөнд

урсцын тохируулгатай, олон зориулалтын цуваа усан сангууд байгуулж, байнгын ус хэрэглээг хангах боломжийг бүрдүүлэх нь чухал юм.

Монгол Улсын Засгийн газраас хур тунадасны усыг хуримтлуулах, урсцын тохируулгатай усан сангууд байгуулж, гадаргын усны ашиглалтыг нэмэгдүүлэх, урсцын хэсгийг шилжүүлэн ашиглах төслүүдийн техник, эдийн засгийн үндэслэл, байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ хийх, үр ашигтай гэж үзсэн төслийг хэрэгжүүлэх чиглэлээр тодорхой ажлуудыг эхлүүлээд байгаа хэдий ч хөрөнгө, санхүүгийн хүндрэл болон бусад хүчин зүйлээс шалтгаалж удаашралтай байна.

Томоохон голууд дээр дунд чадлын усан цахилгаан станц байгуулбал урсцын тохируулга хийж, усны хүртээмжийг нэмэгдүүлэхээс гадна эрчим хүчний горимын тохируулга хийгдэж, нэгдсэн сүлжээний тогтвортой, найдвартай ажиллагааг хангах өндөр ач холбогдолтой юм.

Мөн говь, хээрийн бүсэд газрын доорх усны ордын орчимд үерийн усыг тогтоон барих далан, шингээх худаг, нэвчүүлэх цөөрөм байгуулах замаар усны нөөц баялгийг нэмэгдүүлэх, нөхөн сэргээх арга технологи нэвтрүүлэх туршилт судалгааг эхлүүлж, газрын хэвлий дэх усны нөөцийг тогтоон барих замаар эмзэг экосистемийг хамгаалах боломжтой юм.

Усны нөөцийг нэмэгдүүлэх болон урсцын тохируулга хийж шилжүүлэн ашиглах эдгээр ажилд төсвийн хөрөнгө оруулалтаас гадна хувийн хэвшил, томоохон төслүүд идэвх санаачилгатай хандаж оролцох, өөрсдийн ус хангамжийн найдвартай байдлаа баталгаажуулах шаардлагатай байна.

Ус ашиглагч аж ахуйн нэгжүүд 2019 онд усны нөөц ашигласны төлбөрт 46.7 тэрбум төгрөг, 2020 онд 45.1 тэрбум төгрөгийг орон нутгийн төсөвт төвлөрүүлсэн ба үүний 90 гаруй хувийг уул уурхайн салбар дангаар бүрдүүлжээ.

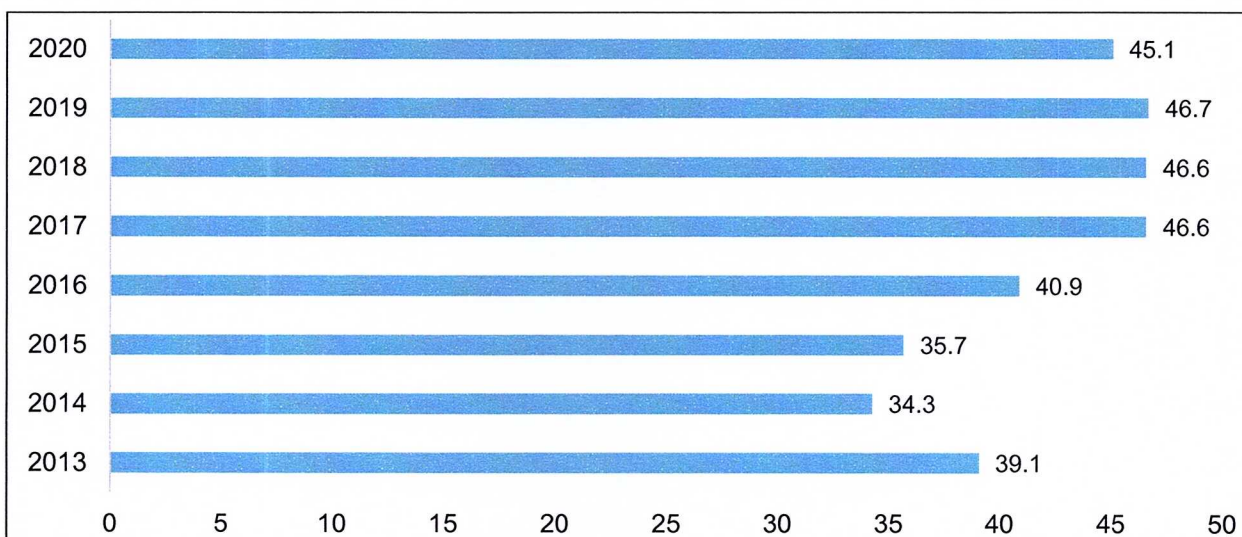

График 3. Ус, рашааны нөөц ашигласны төлбөрийн орлого, тэрбум төгрөг (2013-2020 он)

Усны нөөцийн төлбөрийн хувьд унд ахуйн хэрэглээ, хөдөө аж ахуйн ус хэрэглээ буюу нийт ус ашиглалтын 70 хувь нь төлбөрөөс чөлөөлөгдөж байгаа бөгөөд орон нутагт төвлөрч байгаа усны нөөц ашиглалтын төлбөрийг хуульд заасан зориулалтын дагуу зарцуулахгүй байгаа нь усны үнэлэмжийг бууруулж, цаашид усны хэмнэлт, үр ашгийг сайжруулах, усны нөөцийн хомстол, бохирдлын асуудлыг шийдвэрлэхэд хөшүүрэг болж чадахгүй байна.

Иймд “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэх хүрээнд усны нөөц ашигласны төлбөрийг хэрэглээний хэмжээнээс хамааруулан 2030 он хүртэл үе шаттайгаар шатлан өсгөх зарчмаар тогтоох, төлбөрийн орлогын тодорхой хэсгийг улсын төсөвт төвлөрүүлэн дахин хуваарилж, улсын хэмжээнд усны зохистой менежментийг хэрэгжүүлэх эрх зүйн зохицуулалтыг бүрдүүлэхээр төлөвлөж байна.

Дэлхийн ихэнх оронд усны хэрэглээнээс хамааруулан төлбөрийг шатлан өсгөх зарчмыг баримталдаг. Тухайлбал, Өмнөд Африк, Бразил зэрэг оронд зорилтот бүлгийн хүн амын өрхөд сарын 10 шоо метр хүртэлх усыг маш бага тарифаар олгож, давсан хэрэглээнд харьцангуй өндөр төлбөр тогтоодог байна. Гэтэл манай улсын хувьд хүн амын ус хэрэглээнд төлбөр тогтоохгүй, зөвхөн усны үйлчилгээний төлбөрт орон сууцанд литр тутамд 0.7-1.1 төгрөг, гэр хороололд литр тутамд 1 төгрөг төлж байна.

Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн тухай хууль, Төсвийн тухай хуулийн дагуу усны нөөц ашигласны төлбөрийн орлого орон нутгийн төсөвт төвлөрдөг хэдий ч аймаг бүрд харилцан адилгүй төвлөрч, зориулалтын бусаар зарцуулагдаж байна. Тухайлбал, 2020 онд усны нөөц ашигласны төлбөрт улсын хэмжээнд 45.1 тэрбум төгрөг төвлөрснөөс 28.7 тэрбум төгрөг буюу 63.6 хувь нь Өмнөговь, Булган аймгийн төсөвт орсон байна.

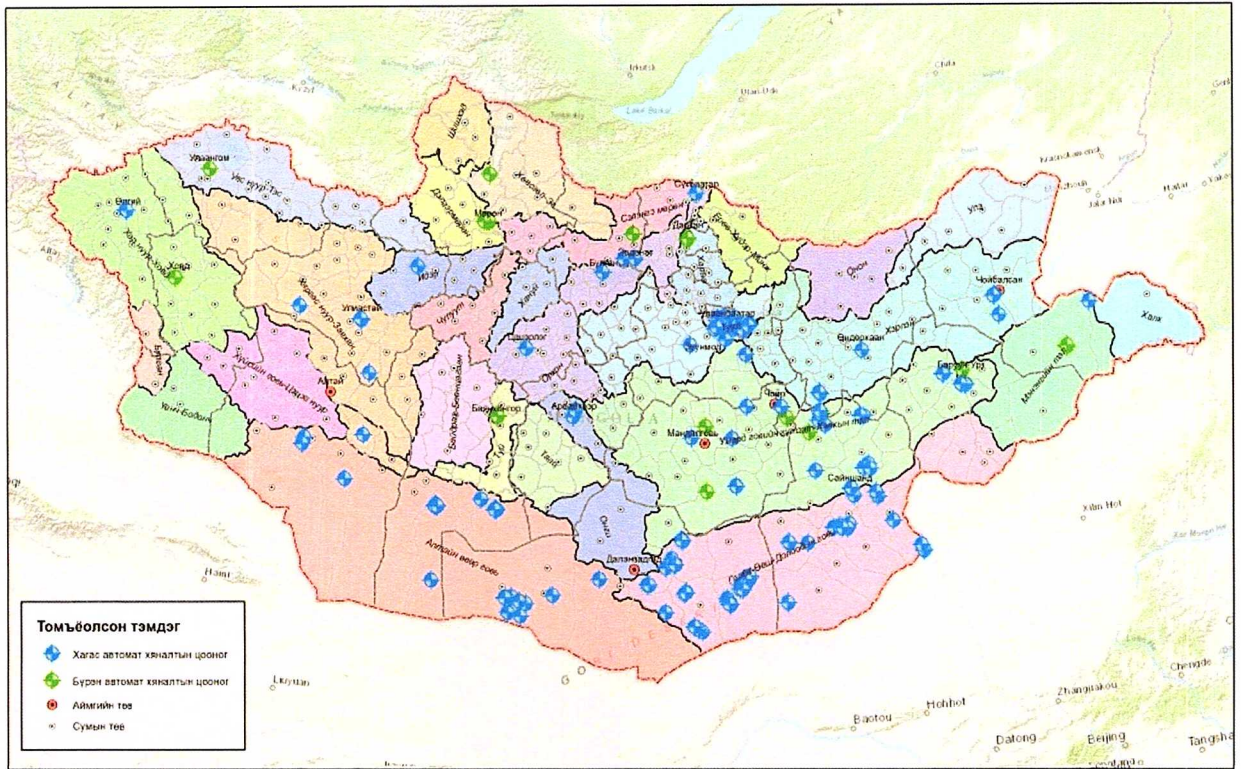
Усны нөөц бүрэлдэх, тэжээгдэх нөхцөл нь засаг захиргааны нэгжийн хилээр бус, газар зүйн хил буюу усны сав газрын хилээр зааглагддаг тул ус, усан орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээх ажлыг сав газрын хэмжээнд явуулах үүднээс нөөц ашигласны төлбөрийн тодорхой хувийг улсын төсөвт төвлөрүүлж, улсын хэмжээнд хамгааллын үйл ажиллагаа явуулахаар дахин хуваарилах эрх зүйн зохицуулалтыг бүрдүүлэх шаардлагатай байна.

Дөрөв. Усны нөөцийн хамгаалалтын талаар

Усны нөөцийг зүй зохистой ашиглах, хамгаалах зорилгоор гадаргын болон газрын доорх усны хяналт-шинжилгээний сүлжээг байгуулан ажиллаж байна.

Монгол орны хэмжээнд томоохон 94 гол мөрөн, 18 нуурын 127 харуул, 191 цэг дээр гадаргын усны чанарын хяналт-шинжилгээ, унд, ахуйн болон уул уурхай, үйлдвэрлэлд ашиглах усны эх үүсвэрийн газрын доорх ордод усны горимын хяналт-шинжилгээг хийж байгаа бөгөөд 2020 оны байдлаар 40 цооногт бүрэн автомат багаж, 240 цооногт хагас автомат багаж, нийт 280 цооногт хяналт-шинжилгээний багаж суурилуулаад байна.

Хяналт-шинжилгээний дүнгээс харахад газрын доорх усны түвшний бууралт удааширч, зарим газарт тогтворжих, зарим газарт дахин сэргэх, нэмэгдэх хандлагатай байна. Тухайлбал, Хөвсгөл аймгийн Мөрөн, Өвөрхангай аймгийн Арвайхээр, Баянхонгор аймгийн Эхийн голын цооногт 1997-2018 онд ажигласан газрын доорх усны түвшний явцыг авч үзвэл Арвайхээрт усны түвшин сэргэж, 2018 онд олон жилийн дунджаас 0.96 м их байсан бол Эхийн гол болон Мөрөнд олон жилийн дунджаас ялимгүй бага буюу тогтворжих хандлагатай байна.

Зураг 2. Газрын доорх усны хяналт-шинжилгээний сүлжээний байршил

Сав газрын нэр	Багажны төрөл	
	Бүрэн автомат	Хагас автомат
Умард говийн гүвээт Халхын дундад талын сав газар	10	35
Галба-Өөш-Долоодын сав газар	7	64
Алтайн өвөр говийн сав газар	4	30
Хяргас нуур-Завхан голын сав газар	2	3
Туул голын сав газарт	9	78
Хэрлэн голын сав газар	1	3
Хар нуур Ховд голын сав газар	-	5
Сэлэнгэ голын сав газар	-	3
Онги Таац голын сав газар	-	6
Увс нуур Тэсийн голын сав газар	-	1
Орхон Чулуут голын сав газар	-	3
Хараа-Ерөө голын сав газар	-	2
Булган голын сав газар	2	-
Бөөнцагаан орог нуурын сав газар	-	2
Буйр нуур Мэнэнгийн сав газар	4	1
Дэлгэрмөрөн шишхэд голын сав газар	1	3
Идэр голын сав газар	-	1
НИЙТ	40	240
	280	

Хүснэгт 4. Хяналт-шинжилгээний цооногуудад суурилуулсан багажны тоо (2020 оны байдлаар)

Газрын доорх усны хяналт-шинжилгээний сүлжээг 2011 оноос хойш хот, суурин газрын хүн амын усан хангамж, томоохон уул уурхайн олборлолтын бүс нутаг болон байгалийн горимд хяналт тавих зорилгоор байнга өргөжүүлэн ажиллаж байна.

Түүнчлэн газрын доорх усны хяналт-шинжилгээний сүлжээний мэдээллийг www.groundwater.mn цахим сайтад байршуулж, байнгын ажиллагаатай болгосноор мэдээллийг зурган болон тоон хэлбэрээр татан авч, тухайн ордын усны түвшин, температур, агаарын даралтыг харах, усыг зөвшөөрөгдөх хэмжээнээс хэтрүүлэн ашигласан эсэхэд тогтмол хяналт тавих боломж бүрдсэн.

Улаанбаатар хотын усан хангамжийн эх үүсвэрийн хяналтын цооногуудын хяналт-шинжилгээний мэдээллээс харахад улирлын чанартай хэлбэлзэл өндөр байна. Тухайлбал, өвөл, хаврын улирал буюу 1-5 дугаар саруудад цооногуудын усны түвшин хамгийн бага, зуны улирал буюу 7-8 дугаар саруудад усны түвшин ихсэх зүй тогтол ажиглагдаж байна. Мөн 2020 оны дундаж усны түвшинг 2019 оныхтой харьцуулахад 0.2-0.3 м-ээр их буюу сэргэх хандлагатай байна.

Тав. Цаашид баримтлах чиглэлийн талаар

Монгол орны усны нөөц, ашиглалтын өнөөгийн төлөв байдал, хүндрэл бэрхшээл, ойрын ирээдүйд учирч болзошгүй эрсдэлтэй байдалд дүн шинжилгээ хийж, усны нөөцийг хомстлоос сэргийлэх, хүн амын ундны ус хангамж, үйлдвэрлэлийн усны хэрэгцээг хүртээмжтэй, тогтвортой хангах нөхцөлийг бүрдүүлэх үүднээс цаашид урт, дунд хугацаанд бодлогын дараах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж байна. Үүнд:

1. Усны үнэ тарифыг үндэслэлтэй тогтоож, үнэлэмжийг нэмэгдүүлэх, усны нөөцийг хамгаалах, өсгөх, нөхөн сэргээх ажлыг санхүүжүүлэх механизмыг тодорхой болгох;

2. Усны тухай хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангаж, аймаг, сумын төвүүд зэрэг хот, суурин газрын ус хангамжийн эх үүсвэрийн эрүүл ахуйн бүс, тэжээгдлийн мужийг тогтоож, орон нутгийн хамгаалалтад авах ажлыг шуурхай зохион байгуулж ажиллах;

3. Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицохын тулд усны нөөцийг нэмэгдүүлэх буюу томоохон голууд (Орхон, Сэлэнгэ, Эг, Хэрлэн, Туул, Ховд зэрэг) дээр урсцын тохируулга хийж, усыг хуримтлуулан хүн ам, эдийн засгийн салбаруудыг баталгаатай, хүрэлцээтэй усаар хангах, эрчим хүч үйлдвэрлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх хүрээнд Орхон Онги, Хэрлэн зэрэг усан цогцолборын төслийн техник, эдийн засгийн үндэслэл, зураг төслийг боловсруулж бүтээн байгуулалтыг эхлүүлэх;

4. Улс орны чанартай, стратегийн томоохон бүтээн байгуулалтын төслийн тасралтгүй хэвийн үйл ажиллагааг найдвартай, хүртээмжтэй усаар цаг хугацаанд нь хангахын тулд эхний ээлжид нөөц нь тогтоогдсон газрын доорх усыг ашиглах;

5. Томоохон голууд дээр урсцын тохируулга хийж, олон зориулалттай усан цогцолбор байгуулах замаар усны нөөцийг хуримтлуулан нөөцлөх, усан санг говь, тал хээрийн ууршил ихтэй бүсэд нөөцлөх, ус дамжуулах далд систем барьж байгуулах;

6. Говь, хээрийн бүсийн газрын доорх цэнгэг усны ордуудыг улсын тусгай хамгаалалтад авах, цэнгэг усыг 2030 он гэхэд уул уурхайн зориулалтаар ашиглахыг хязгаарлах, усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүсийн дэглэмийг хатуу мөрдүүлэх замаар усны нөөцийг бохирдох, хомстохоос сэргийлэх;

7. Усны хэмнэлттэй хэрэглээ, технологи нэвтрүүлэх, ус, эрчим хүчний ашиглалтын үр ашгийг нэмэгдүүлэх, хаягдал бохир усыг дэвшилтэт технологиор цэвэрлэж дахин ашиглахыг бодлогоор дэмжих;

8. Хөвсгөл нуурын экосистемийг хамгаалах, бохирдлын эрсдэлийг бууруулах;

9. Хүн амыг чанарын шаардлага хангасан, баталгаатай ундны усны эх үүсвэрээр хангах зорилтын хүрээнд 2024 он хүртэл жил бүр 5 сумын төвийн ус хангамжийн эх үүсвэрийг тогтоох хайгуул судалгааны ажилд шаардагдах төсвийг шийдвэрлэх;

10. Гидрогеологийн зураглалын ажлыг нийт нутаг дэвсгэрийн 18 хувьд хүргэж, усны нөөцийн хайгуул судалгааны ажлыг нэмэгдүүлэх, газрын доорх усны мониторингийн сүлжээг өргөжүүлэх;

11. Америкийн Нэгдсэн Улсын Мянганы сорилтын корпорацитай байгуулсан хоёр дахь Компакт гэрээг хэрэгжүүлэх ажлыг эрчимжүүлж, усны салбарын уян дэд бүтэц буюу усны засаглалыг бэхжүүлэх лабораторийн тоног төхөөрөмжийг сайжруулах, хаягдал усыг цэвэршүүлж эргүүлэх дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлэх, гэр хороолол, аймаг, сумын төвүүдэд дэвшилтэт технологи бүхий хэсэгчилсэн, зардал багатай ариун цэврийн байгууламжуудыг туршин нэвтрүүлж, хүртээмжийг сайжруулах, холбогдох стандартуудыг мөрдүүлэх;

12. Усны салбарын хүний нөөцийг чадавхжуулах, ялангуяа усан цахилгаан станц, ус хангамж, ариутгах татуургын байгууламжийг ажиллуулах чадавх бүхий мэргэжилтэй боловсон хүчинг бэлтгэх.

-----oOo-----